

NIETZSCHE ÉS A METAFIZIKA

Mihailo Đurić: Niče i metafizika. Prosveta, Beograd, 1984

Mihailo Đurić nem ismeretlen a filozófia és a szociológia iránt is érdeklődő hazai olvasóközönség előtt. 1954-től 1973-ig a politikai filozófia történetének tanára a belgrádi Jogtudományi Egyetemen, majd a szintén belgrádi Társadalomtudományi Intézet munkatársa. Közben több jelentős művet publikált. Ezek közül ki kell emelnünk *A természetjog gondolata a görög szofistáknál* című doktori értekezését, *A szociológiai módszer kérdése, A humanizmus mint politikai ideál és A világ megváltoztatásának utópiája* című könyvét, valamint Max Weber szociológiájáról írt munkáját, melyet gazdag szöveggyűjtemény egészít ki. Mihailo Đurić nemzetközi tevékenysége is egyre jelentősebb. A hetvenes évek közepétől vendégtanárként filozófiai előadásorozatot tartott Bécsben, Nyugat-Berlinben és Augsburgban. Közben Amsterdamban megjelent a *Mitosz, tudomány és ideológia* című tanulmánykötete, írásait rangos szakfolyóiratokban publikálja, 1981-től pedig a dubrovnikai Egyetemközi Központ igazgatójaként évente szervez nemzetközi tanácskozást Nietzsche filozófiájáról.

A *Nietzsche és a metafizika* című legújabb kötete Augsburgban tartott filozófiatörténeti előadásorozatának jelentősen kibővített és átdolgozott változata. Az elmúlt években három nagyobb részlete jelent meg a zágrábi Filozofska istraživanja és a belgrádi Theoria című folyóiratban, valamint a *Gondolkodás a filozófia végén* című, Dušan Pirjevec emlékére összeállított szöveggyűjteményben. Most, hogy a sokat ígérő részletek után az egész mű is megjelent, elmondhatjuk, hogy a jugoszláv filo-

zófiai irodalom még egy európai szintű Nietzsche-értelmezéssel gazdagodott. Ennek jelentőségét csak növeli, hogy eddig nálunk mindössze három-négy nemzetközileg is jelentős feldolgozás született Nietzsche filozófiájáról: Danko Grlić két monografikus műve, a *Nietzsche és a marxizmus* című kötetbe gyűjtött értekezések egyike-másika és Nikola Milošević tanulmányai.

Nálunk is, de nemzetközi viszonylatban is feltűnően sok időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy leperegjenek Nietzsche-ről a ráragasztott súlyos ideológiai és politikai jelzők, hogy szét lehessen választani életművét az alattomos hamisításoktól és a közismert fasiszta „értelmezéstől”, egyszóval, hogy végre a filozófus Nietzsche kerüljön az érdeklődés homlokterébe. Erre tulajdonképpen csak a hatvanas évek elején került sor, és az igazi fordulatot Martin Heidegger 1961-ben közreadott kétkötetes Nietzsche-ről szóló könyve jelentette. Mihailo Đurić az előszóban meg is jegyzi, hogy a Heidegger által felállított filozófiai mérce kötelező érvényű a Nietzsche-vel folytatott és ezután folytatandó összes lényegi dialógus számára. E magas értékelés után némi meglepetéssel tapasztaljuk, hogy könyve ennek ellenére nem más, mint egy nagy polémia Heidegger híres munkájának egyik központi jelentőségű pontja ellen. A szóban forgó, egyébként sokat vitatott kitétel lényege, hogy Heidegger úgy közelített Nietzsche-hez, mint a metafizikai hagyomány „befejezőjéhez”, és filozófiáját e hagyomány „végső formájának” tekintette. Elismerte, hogy Nietzsche „megfordította” a metafizikát, de e

„megfordítást” olyan eseményként értelmezte, amely a metafizikán belül marad. Mihailo Đurić egyértelműen azok oldalára állt, akik tagadják e heideggeri értékelés helyességét. Hogy csak a legjelentősebbeket említsük, hasonló álláspontra helyezkedett Eugen Fink, Friedrich Kaulbach, Wolfgang Müllert-Lauter és például Jacques Derrida is, de könyvnyi terjedelmű polémiára ebben a kérdésben Đurić vállalkozott első ízben.

Rögtön meg kell jegyeznünk, polémiája végig implicit jellegű, hiszen a bevezetőn kívül szinte föl sem merül Heidegger neve. Egyszerűen arról van szó, hogy Nietzsche fontosabb műveiből kiindulva Đurić azokra a mozzanatokra helyezte a hangsúlyt, melyek a nagy német filozófus metafizikaellenességét igazolják. Ellentétben Heideggerrel, aki ezeket némileg háttérbe szorította és a nietzsche-i filozófiában található metafizikai maradványokat részésítette előnyben. Đurić értelmezési kísérlete igencsak háttérbe szorítja az olyan híres, sokat elemzett nietzschei témákat mint az Isten halála, a hatalom akarása, a felsőbbrendű ember és az örökös visszatérés elve. Ezek helyett figyelme egy mélyebb és rejtettebb rétegre összpontosul, mely egészében a nagy témák mögöttes mozgatója, egyúttal megértésük előfeltétele is.

Mielőtt rátérnénk e mélyebb réteg đurići értelmezésének ismertetésére, fel kell vetnünk egy kérdést, amit a szerző, sajnos, nem vetett fel: mit jelent Heideggernél a metafizikán belül maradni? A problémát az okozza, hogy Heidegger is elismerte: Nietzsche számos ponton „megfordította” a metafizikát és vitatkozott hagyománya ellen, szerezte azonban mégis a metafizikán belül maradt. A kérdés úgy tehető fel, hogy a metafizika elleni küzdel-

me *ellenére*, vagy ugyanaz *miatt* maradt keretein belül. Đurić ezzel konkrétan nem foglalkozik, könyvének egésze azonban nyilvánvalóan arról tanúskodik, hogy az első megoldás felé hajlik. Implicit polémiájának ugyanis csak ebben az esetben van értelme: minél több metafizika elleni érvet tud kimutatni Nietzsche írásaiban, annál kisebb lesz a súlya a szórványosan előforduló metafizikai maradványoknak. Nem zárható azonban ki az a lehetőség sem, hogy Heidegger szerint épp azért — vagy azért is — a metafizikán belül maradt, mert oly hevesen tiltakozott ellene — abban az értelemben, hogy az embert tüggővé teszi, rabul ejti, ami ellen tiltakozik. Mivel Đurić e lehetőséget teljesen figyelmen kívül hagyta, attól tartok, nagyon valószínű, hogy Heidegger elleni érvei valójában Heidegger malmára hajtják a vizet: minél több metafizikaellenességet mutat ki Nietzschénél, annál inkább igazolja, hogy a német filozófus valóban a metafizika rabja volt. Hangsúlyoznunk kell azonban, akárhogy dől is el ez a kérdés, jelentősen nem csökkentheti Đurić könyvének érdemeit. Legfeljebb egy dimenzióját, a Heidegger ellen irányulót, függeszti fel, de ettől még nyugodtan beszélhetünk róla felsőfokban.

A szerző szerint Nietzsche kritikai perspektíváját annyira meghatározza az összes eddigi érték összeomlása, a nyugati nihilizmus, hogy filozófiája egészében ennek a sorsdöntő eseménynek a kifejtéseként és értelmezéseként fogható fel. Bölcséletének minden eleme egyaránt releváns e nagy esemény megértéséhez, ami azt is jelenti, hogy egyetlen téma kör kiragadása az összes többi rovására történne és Nietzsche félreértésével járna. Nietzsche nem az addigi filozófiatörténet egyes szempontjaival foglalkozott, hanem kriti-

kája átfogta a filozófia egészét. Elmondhatjuk, szerzőnk ehhez tartja magát, vagyis, noha munkája címe egyetlen téma feldolgozását ígéri, szinte a komplett nietzschei filozófia elemzését nyújtja. A német filozófus szellemével dacolva, a feldolgozás szisztematikus sorrendet követ. Az idealista észfilozófia bírálatának értelmezésével indul, a metafizikai praxis-fogalom körüli vitával, majd a nietzschei játékelmélet ismertetésével folytatódik, és végül a művészetelvű filozófia gondolatának értékelesével zárul. Az utolsó fejezet lényegében összefoglalja az előzőeket, a két függelék pedig önállóan is megállja a helyét: az egyik Arisztotelész és Nietzsche, a másik Hegel és Nietzsche viszonyával foglalkozik.

Đurić értelmezése szerint Nietzsche mindenekelőtt rájött, hogy a logika használhatatlan mint a megismerés eszköze. A valóság annyira változatos, törékeny és illékony, hogy a gondolkodás sehol sem találhat fogódzót. Még az azonosság logikai elvében sem, mert azt Nietzsche — mint szerzőnk részletesen kimutatta — az észfilozófia komplett hagyományával vitázva, egyszerűen hamisnak tartotta. Az észbeli tartalmak fogalmi rögzítésének minden kísérlete szükségszerűen idegeníti el az embertől a valóságot. Nietzsche szerint a logika „perspektivikus látszat”, azért született, hogy megkönnyítse a gondolkodást, vagyis, a könnyebb gondolkodásmódnak a nehezebb felletti győzelmét jelenti. Nietzsche szemszögéből nézve azt lehet mondani, hogy semmilyen logika sem segíthet, még a dialektikus sem: a megismerés „eredendő bűne” semmiképpen sem lehet egyúttal megváltásának eszköze is. Szerzőnk nem győzi hangsúlyozni, hogy mindennek semmi köze az agnoszticizmushoz és az irracionalizmushoz. A lukácsi értelmezéssel ellentétben Nietzsche nem

a gondolat elfojtására vagy elhallgattatására tett kísérletet, hanem serkentésére, megjavítására. A logika elleni polémiaját Đurić úgy értelmezi, hogy Nietzsche a már említett, hagyományos „könnyebb” gondolkodást vetette csak el, vagyis az ember egészétől függetlenített tiszta elméleti ész mindenhatóságába. A kétekedett. De ezzel szembehelyezett egy új gondolkodásmódot, amit szerzőnk már az első részben behatóan elemez, a filozófia művészetelvű meghatározásáról szóló leghosszabb fejezetnek pedig ez lesz a központi témája.

Milyen ez az új gondolkodásmód? Vázlatosan elmondhatjuk, hogy Đurić szerint Nietzsche elhagyta az idealista észfilozófia területét és a művészi intuíciót választotta a filozófiai megismerés modelljévé. A tiszta elméleti ész helyett az érzekek és az ész organikus egységét, más szóval, a „test tapasztalatát” tette a megismerés eszközévé, a filozófia új perspektíváját a dionüoszsi extázis felé fordította, a fogalmak helyett pedig a képekben és a metaforákban látta a gondolatok kifejezésének igazi eszközét. Mindebben Đurić, teljes joggal, gyökeres filozófiatörténeti fordulatot lát. Sokkal nagyobbat és jelentősebbet mint amilyet például Hegel filozófiája jelentett. A következőket írja: „Nietzsche már első pillantásra összehasonlíthatatlanul radikálisabb gondolkodó benyomását kelti, mint Hegel. Az ész újbóli meghatározására tett kísérlete sokkal többet ígér, mint amit Hegel a logika rekonstrukciójával egyáltalán nyújthat. Nem arról van szó, hogy dinamikus akarta volna tenni a logikát, vagy hogy egy új logikai elmélettel akarta volna meghaladni a logikai atomizmust, hanem arról, hogy hihetetlen bátorsággal lázadt fel az ész mint olyan ellen, abban a meg-

győződésben, hogy az igazi gondolkodás az igazság és a hamisság logikai kritériumain túl kezdődik.” Đurić egészen odáig megy el, hogy kétségbevonja Nietzsche racionális bírálatának elvi létjogosultságát. Kérdésesnek tartja, hogy meg szabad-e egyáltalán közelíteni Nietzsche-t abból a perspektívából, amit ő maga elvetett. Más szóval, mérvadó-e az elméleti ész egy gyökeresen másfajta, rajta túlmutató ész lehetőségeinek megítélésére?

Már e néhány mozzanat alapján is világosan látszik, hogy Đurić-nal teljesen új megvilágításba kerül a Hegel—Nietzsche viszony. A közmert, kórosan elterjedt értelmezés kétségtelen hasonlóságot vélt fölfedezni Hegelnek az „értelemfilozófia” elleni érvelése és Nietzsche logika-bírálata között. Eszerint Nietzsche *csak* leegyszerűsített formában megismételte, amit Hegel már elvégzett. Đurić-nak egy mélyebb szinten meggyőzően sikerült kimutatni, hogy a két vállalkozás gyökeresen ellentétes, úgyhogy nemcsak valós, hanem formális hasonlóságról sem lehet szó.

A Hegel—Nietzsche viszony újfajta értelmezéséből eredő általánosítás nem kevésbé lényeges. Nagyon radikális Đurić-nak a már említett állítása, mely szerint jogosulatlan Nietzsche-t az észfilozófia kritériumaival bírálni. Amennyiben ezt elfogadjuk, a Nietzsche-kritikák túlnyomó többsége érvényét veszti. De akkor hogyan kell megközelíteni Nietzsche-t? Đurić kimondatlan, de egész könyvével demonstrált válassza, hogy értelmezni kell és tovább kell gondolni. Általános benyomásunk, hogy szerzőnk is túlnyomórészt ezt teszi, viszont ő maga sem tud mindig eleget tenni saját követelményének. Egyetlen jellegzetes példát említek. Amikor a művészetelvű filozófia értékelésére kerül sor, a

részletes filozófiatörténeti méltatás után szerzőnk azért bírálja Nietzsche-t, mert újfajta gondolkodásmódjának eredményei nem igazolhatók. Az olvasóban, azt hiszem, joggal merül fel a gyanú, az efféle kérdés-föltevés nem épp ugyanannak az elméleti észnek a kérdés-föltevése-e, amely ellen Nietzsche föllázadt és amely helyére egy új gondolkodásmódot állított? Nem ugyanazzal az elméleti ésszel bírálja-e szerzőnk Nietzsche-t, amelynek létjogosultságát Nietzsche nyomán maga is kétségbe vont?

Nyilvánvaló, hogy ellentmondásról van szó, sőt nem is ez az egyetlen Đurić könyvében. Azonban ahelyett, hogy a többit keresgéljünk, inkább azon kell elgondolkodnunk, hogy honnan erednek. A magam részéről az ellentmondások okát Đurić vállalkozásának egészében látom, abban, hogy saját bevállása szerint is Nietzsche szellemében próbálta meg Nietzsche-t értelmezni. Ez a kísérlet már önmagában is ellentmondásos, mi több, lehetetlen: Nietzsche szellemében nem értelmezni, hanem alkotni kell. Ha az „alkotó értelmezésben” keressük a megoldást, megintcsak nem jutunk messzire, legalábbis nem Đurić könyvéhez jutunk. Még akkor sem, ha azt a magunk részéről valóban alkotó filozófiai műnek tartjuk. Nietzsche szellemével egyáltalán nem egyezik, hogy ez a könyv szisztematikus, hogy a szerző különbséget tesz a valóság és a látszat között, hogy a dionüzoszi extázis helyett fogalmi nyelven érvel és például hogy a Nietzsche által oly hevesen bírált logikai szabályaihoz tartja magát. Természetesen ellentmondásmentesen sem szabadna Nietzsche szellemében írni Nietzsche-ről, mert munkássága köztudottan bővelkedik ellentmondásokban, úgyhogy visszajutotunk ki-

indulópontunkhoz: Đurić annyiban mindenképpen hű maradt Nietzsche szelleméhez, hogy néhány helyen el-lentmondásba került önmagával. S

ami a lényeg: közben feltárta Nietzsche szellemének legmélyebb rétegeit.

Sebők Zoltán

SOMOGYI SÁNDOR: AZ AUTOMATIKUS ADATFELDOLGOZÁS SZERVEZÉSE*

Az automatikus adatfeldolgozás szervezése című könyv dr. Somogyi Sándor rendszeres és folyamatos kutatómunkájának eredményeként látott napvilágot, s nemcsak előrehaladást jelent a szervezés területén, de hézagpótló alkotást is a tudományban. A szervezési problematika ugyanis lényeges és időszereű társadalmi kérdés. Az elméletben, de még inkább a gyakorlati életben közismert a szervezési szint jelentősége a társadalmi-gazdasági és egyéb szervezetek fejlődésében.

A könyv mindazokhoz szól, akik valamilyen módon kapcsolatban vannak az automatikus adatfeldolgozás szervezésével, de elsősorban a Közgazdasági Kar negyedéves hallgatói számára készült, pontosabban azon egyetemisták számára, akik az Informatikai szakon a számítógépek szervezése és közgazdaságtana tantárgy oktatási programját kísérik.

A szerző feldolgozza az automatikus adatfeldolgozás szervezési problémáit, amelyek között a számítógépek szervezésével kapcsolatos kérdések dominálnak, de helyet ad a szervezéssel kapcsolatos egyéb kérdéseknek is.

Tartalmát tekintve a könyv a következő fejezetekre tagolódik:

— Bevezetés

* A mű eredeti címe: Organizacija automatske obrade podataka. A Közgazdasági Kar Informatikai és Szervezési Intézetének kiadása, Szabadka, 1984.

1. A szervezéstan elméleti alapjai
2. A szervezés alapjai
3. Az automatikus adatfeldolgozás eszközei és a környezet közti kapcsolat
4. Az automatikus információrendszerek fejlesztésének szervezési problémái
5. Az automatikus adatfeldolgozás
6. A számítógépek szervezése
7. Igazgatás és ügyvezetés a számítógépekben

A bevezető részben a szerző meghatározza munkájának alapvető célját és jellegét, kiemelve a hiányosságokat az informatika területén jelentkező problémák megoldásában, s ugyanakkor rámutat a következményekre is, amelyek a helytelen problémamegközelítés velejárói.

Az első fejezetben a szervezéstan elméleti alapjait vázolja, majd áttér a szervezés alapvető fogalmainak definiálására. A szervezés folyamatát a szerző hét egymást követő és kiegészítő fázisra bontja.

A továbbiakban elemzi az informatika és az automatikus adatfeldolgozás fejlődésének társadalmi-gazdasági következményeit, a gazdasági szervezetek és az automatikus adatfeldolgozás eszközei, valamint az ember és az automatikus adatfeldolgozás eszközei közötti kapcsolatot.

Szeretném felhívni az olvasóközönség figyelmét a szerző által ajánlott KADERKÉPZÉSI MODELLRE, mely speciális ismereteket nyújt